

20 ئايەت

سۈرە مۇززەمەل

مەدەندە نازىل بولغان

مۇززەمەل ۋە مۇددەسسەر سۈرىلىرىنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى توغرىسىدا

ئىمام ئەبۇبەكرى بەززار، جابىرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرەيشلەر بىر كۈنى ئۆزلىرىنىڭ يىغىن زالىغا توپلىشىپ: مۇھەممەدكە بىر ئىسىم قويۇڭلار، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كېتىشىنى توسىيالايسىلەر، دېيىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى: مۇھەممەدنى كاھىن، دەيلى دېيىشتى. بەزىلىرى: ئۇ كاھىن ئەمەس ئۇنى مەجنۇن دەيلى، دېدى. بەزىلىرى: ئۇ مەجنۇن ئەمەس ئۇنى سېھىرگەر دەيلى، دېدى. يەنە بەزىلىرى ئۇ سېھىرگەر ئەمەس دېدى. ئاخىرىدا مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سېھىرگەر دېگەن بەتنامىنى چاپلاشقا كېلىشىۋېلىپ تارقىلىپ كېتىشتى. بۇ خەۋەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا يېتىپ باردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىيىمگە يۆگىنىپ چۈمكىنىۋالغان ئىدى. شۇنىڭ بىلەن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئاننىڭ دەرگاھىدىن مۇززەمەل ۋە مۇددەسسەر سۈرىلىرىنى ئېلىپ چۈشتى.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يَتَّيْمًا الْمَؤْمِلُ ﴿١﴾ قِمِ اللَّيْلِ إِلاَّ قَلِيلاً ﴿٢﴾ نَصْفَهُ أَوْ اَنْقُصْ مِنْهُ قَلِيلاً ﴿٣﴾ أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلاً ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلاً ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلاً ﴿٧﴾ وَأَذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتْتِيلاً ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ فَاتَّخِذْهُ وِكِيلاً ﴿٩﴾

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان اللە نىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن.

ئى كىيىمگە يۆگىنىۋالغۇچى (پەيغەمبەر!) ﴿١﴾. كېچىنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىدا، يېرىمىدا ياكى يېرىمىدىنمۇ ئازراقىدا ياكى يېرىمىدىن كۆپرەكىدە ناماز ئوقۇغىن، قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە - دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن ﴿٢-٤﴾. ساخا ھەقىقەتەن تەنتەنلىك قۇرئاننى نازىل قىلىمىز ﴿٥﴾. شۇبھىسىزكى، كېچىنىڭ قىيامى (يەنى كېچىدە كىشىنىڭ ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ تۇرۇشى) ئەڭ مۇۋاپىقتۇر، (تىنچ بولغانلىقى ئۈچۈن) كېچىنىڭ قىيامى ئەڭ توغرا بولىدۇ ﴿٦﴾. ھەقىقەتەن كۈندۈزى ئىش بىلەن ئالدىراش بولسىەن، (شۇنچا ئىبادەتكە) كېچىسى بېرىلگىن ﴿٧﴾. پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامىنى ياد

ئەتكىن (ئىبادەتتىڭدا) ئۇنىڭغا تولۇق يۈزلەنگىن⁽⁸⁾. ئۇ مەشرىقىنىڭ ۋە مەغربىنىڭ پەرۋەردىگارىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنى ھامىي قىلىۋالغىن (يەنى ھەممە ئىشىڭنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغىن)⁽⁹⁾.

كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈشكە بۇيرۇش توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتلەردە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى يۆگىنىۋالغان يۈگەنچىسىنى تاشلاپ، كېچىدە غالىب ۋە بۈيۈك پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن تۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ. بۇ ھەقتە اللە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنىڭ يانلىرى ئورۇن - كۆرىدىن يىراق بولىدۇ (يەنى ئۇلار كېچىسى ئىبادەت قىلىپ ئاز ئۇخلايدۇ)، ئۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ (ئازابىدىن) قورقۇپ، (رەھىمىتىنى) ئۈمىد قىلىپ ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدۇ، ئۇلارغا بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىدۇ﴾⁽¹⁾ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام اللە تائالا بۇيرۇغان ئىشتا چىڭ تۇرۇپ، ھەر كېچىدە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن تۇراتتى. ئۇ چاغلاردا كېچىدە ناماز ئوقۇش پەقەتلا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پەرز ئىدى. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ساڭا نەپلە (ئىبادەت) بولۇشى ئۈچۈن، كېچىنىڭ بىر قىسمىدا (ناماز ئوقۇشقا، قۇرئان ئوقۇشقا) ئويغانغىن، (ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭنىڭ سېنى مەدھىيلىنىدىغان ئورۇنغا (يەنى بۈيۈك شاپائەت ماقامىغا) تۇرغۇزۇشى مۇھەققەتتۇر﴾⁽²⁾. اللە تائالا بۇ ئورۇندا كېچىدە تۇرۇپ ئىبادەت قىلىدىغان ۋاقىتنىڭ مىقدارىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى كىيىمگە يۆگىنىۋالغۇچى (پەيغەمبەر!)﴾ ئىبنى ئابباس، زەھھاك ۋە سۇددى قاتارلىقلار ئۇ ئايەتنى: ئى ئۇخلىۋالغۇچى پەيغەمبەر! دەپ تەپسىر قىلغان.

﴿كېچىنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىدا، يېرىمىدا ياكى يېرىمىدىنمۇ ئازراقدا ياكى يېرىمىدىن كۆپرەكىدە ناماز ئوقۇغىن﴾ يەنى بىز سېنى كېچىنىڭ يېرىمىدا ياكى يېرىمىدىنمۇ ئازراقدا ياكى يېرىمىدىنمۇ كۆپرەكىدە ئورنىڭدىن تۇرۇپ ئىبادەت قىلىشقا بۇيرىدۇق. بۇ ۋاقىتلارنىڭ قايسىسىغا ئەمەل قىلىپ ئىبادەت قىلساڭ ساڭا ھېچ گەپ يوق.

قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىشنىڭ ئۇسۇلى توغرىسىدا

﴿قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە - دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن﴾ يەنى قۇرئاننى ئاستا - ئاستا ئوقۇغىن. چۈنكى، مۇنداق ئوقۇشنىڭ قۇرئاننى چۈشىنىشكە ۋە ئۇ ھەققىدە پىكىر قىلىشقا ياردىمى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئاننى ھەقىقەتەن ئەنە شۇنداق ئۇسۇلدا ئوقۇيتتى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سۈرىلەرنى دانە - دانە ۋە ئوچۇق قىلىپ ئوقۇيتتى. بۇنداق ئوقۇغانلىقتىن ھەتتا ئۇ ئوقۇۋاتقان سۈرە ئۇزۇن سۈرىدەك بىلىنىپ كېتەتتى.

ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلىدۇكى، ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىرائىتى توغۇرلۇق سورالغاندا "مَنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتْلُو الْقُرْآنَ تَلَاوَةً مِثْلَ تَلَاوَةِ الْمُرْتَدِّ" نىڭ ھەر بىر سۆزىنى دانە - دانە قىلىپ، سوزۇپ ئوقۇپ چۈشەندۈرۈپ قويغان.

ئىبنى جۇرەيج ئىبنى، ئەبۇمۇلەيكەنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئۇمۇ سەلەمەدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىرائىتى ھەققىدە سورالغاندا، ئۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىرائەت

(1) سۈرە سەجىدە 16 - ئايەت.

(2) سۈرە ئىسرا 79 - ئايەت.

قىلغاندا ئايەتمۇ - ئايەت ئوقۇپ ئايەتلەر ئارىسىنى ئۈزۈپ قىرائەت قىلاتتى، دېگەن. بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەد، ئەبۇداۋۇد، تىرمىزى قاتارلىقلار رىۋايەت قىلغان.

بۇ تەپسىرنىڭ بېشىدا قۇرئاننى دانە - دانە ئوچۇق قىلىپ ئوقۇشنىڭ ۋە چىرايلىق ئاۋازدا قىرائەت قىلىشنىڭ مۇستەھەب ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ھەدىسلەرنى بايان قىلىپ ئۆتتۈك. ئىمام بۇخارى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «قۇرئاننى چىرايلىق ئاۋازدا ئوقۇڭلار»، «قۇرئاننى مۇتلۇق ئاۋازدا ئوقۇمىغان كىشى بىزدىن ئەمەس»، «بۇنىڭغا ھەقىقەتەن داۋۇد ئائىلىسىگە خاس مۇتلۇق ئاۋازلاردىن بىرى بېرىلىپتۇ» بۇ ھەدىستە كۆرسىتىلگەن كىشى ئەبۇمۇسا ئەشئەرىدۇر. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرىدىكى سۆزىنى ئاڭلاپ: ئەگەر مەن سېنىڭ قىرائىتىمنى تىڭشاۋاتقانلىقىڭنى بىلگەن بولسام قىرائەتنى تېخىمۇ چىرايلىق قىلغان بولاتتىم - دېگەن.

ئىمام بەغەۋىي ئىبنى مەسئۇدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: قۇرئاننى ئوقۇغاندا ئىت قوغلىغاندەك تېز ئوقۇماڭلار، ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ ئوقۇڭلار، دىلىڭلار ئايەتلەرنىڭ مەنىسىدىن تەسىرلەنسۇن. سىلەردىن بىرىڭلار بىرەر سۈرىنى ئوقۇسا، سۈرىنى ئوقۇپ تۈگىتۈپتەن تاشلايدىغۇچى بولۇپ قالمىسۇن.

ئىمام بۇخارى، ئەبۇۋائىلىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: بىر ئادەم ئىبنى مەسئۇدنىڭ يېنىغا كېلىپ: مەن قۇرئاننىڭ مۇپەسسەل بۆلۈمىنى بىر كېچىدە بىر رەكئەت نامازدا ئوقۇپ بولمەن، دېدى. ئىبنى مەسئۇد: ئىت قوغلىغاندەك تېز ئوقۇپمۇ؟ مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىدىن - ئىككىدىن سۈرىنى بىر رەكئەتتە ئوقۇغانلىقىنى بىلىمەن، دېدى. ئاندىن ئۇ مۇپەسسەل بۆلۈمىدىكى سۈرىلەردىن يىگىرمىنى ھەر رەكئەتتە ئىككىدىن - ئىككىدىن ئوقۇغانلىقىنى تىلغا ئېلىپ ئۆتتى.

قۇرئاننىڭ كاتتىلىقى توغرىسىدا

﴿ساخا ھەقىقەتەن تەنتەنىلىك قۇرئاننى نازىل قىلىمىز﴾ ھەسەن ۋە قەتادە بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ساخا بىز ئەمەل قىلىش ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك بولغان قۇرئاننى نازىل قىلىمىز. بەزى تەپسىرشۇناسلار مۇنداق دەيدۇ: كاتتىلىقىدىن نازىل قىلىنغان ۋاقىتتا ئېغىر تۈيۈلىدىغان قۇرئاننى نازىل قىلىمىز. بۇ ھەقتە زەيد ئىبنى سابىت مۇنداق دەيدۇ: بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئان نازىل قىلىنغاندا، ئۇنىڭ يوتىسى مېنىڭ يوتامنىڭ ئۈستىدە بولۇپ، ئېغىرلاشقانلىقىدىن يوتام ئېزىلىپ كەتكىلى تاسلا قالغان ئىدى.

ئىمام ئەھمەد، ئابدۇللا ئىبنى ئەمرىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ئى اللە نىڭ پەيغەمبىرى! ۋەھىي نازىل بولغانلىقىنى ھېس قىلامسەن؟ دەپ سورىدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «جىرىڭشىغان قاتتىق ئاۋازنى ئاڭلايمەن، شۇ چاغدا شۇك تۇرىمەن، ھەر قېتىم ماڭا ۋەھىي قىلىنغاندا، جېنىم چىقىپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئويلاپ قالمەن» دەپ جاۋاب بەردى.

ئىمام بۇخارى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ھارس ئىبنى ھىشام، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: ۋەھىي ساخا قانداق كېلىدۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ۋەھىي بەزىدە قوڭغۇراق ئاۋازىدەك جاراخلىق كېلىدۇ، مۇنداق ۋەھىي ماڭا ئەڭ قاتتىق تۈيۈلىدۇ، ۋەھىي توختىغاندا بولسا، مەن جىبرىئىلنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئېسىمگە ئېلىپ بولغان بولمەن. بەزىدە جىبرىئىل ئادەم سۈرىتىدە كېلىپ ماڭا ۋەھىينى سۆزلەپ بېرىدۇ. مەن ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئېسىمگە ئېلىۋالمەن» دەپ جاۋاب بەردى.

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ: مەن قاتتىق سوغۇق بىر كۈندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي نازىل بولۇۋاتقانلىقىنى كۆردىم. ۋەھىي توختىغاندا ئۇنىڭ پىشانىسىدىن تەر چىقىپ تۇراتتى.

ئىمام ئەھمەد ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي قىلىنغاندا ئۇ ئۇلاق ئۈستىدە بولۇپ قالسا، ئۇنىڭ ئۇلىقى بويىنى سىلكىپ كېتەتتى.

ئىبنى جەرىر: قۇرئان نازىل بولۇش ۋە ئەمەل قىلىشتىن ئىبارەت ئىككىلا جەھەتتە ئېغىردۇر، دېدى. ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد: قۇرئان دۇنيادا ئېغىر بولغىنىغا ئوخشاشلا قىيامەت كۈنىمۇ تارازىدا ئېغىر بولىدۇ، دېدى.

كېچىدە ئىبادەت قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

﴿شۈبھىسىزكى، كېچىنىڭ قىيامى (يەنى كېچىدە كىشىنىڭ ئىبادەت قىلىشى ئۈچۈن ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ تۇرۇشى) ئەڭ مۇۋاپىقتۇر، (تىنچ بولغانلىقى ئۈچۈن) كېچىنىڭ قىيامى ئەڭ توغرا بولىدۇ﴾
يەنى كېچىنى ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزۈش دىل بىلەن تىلىنىڭ بىرلىشىشىگە ئەڭ مۇناسىپ بولىدۇ ۋە قىيامەتنى ئەڭ توغرا رەۋىشتە قىلغىلى بولىدۇ. كېچىدە قىيامەت قىلىش ۋە ئايەتلەرنى چۈشىنىش كۈندۈزگە قارىغاندا ياخشى بولىدۇ. چۈنكى، كۈندۈز ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق مەشغۇلاتلىرى ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدىغان، بەھۋە ئاۋازلار كۆپ بولىدىغان ۋاقىتتۇر.

﴿ھەقىقەتەن كۈندۈزى ئىش بىلەن ئالدىراش بولسىن، (شۇڭا ئىبادەتكە) كېچىسى بېرىلگەن﴾ ئىبنى ئابباس، ئىكرىمە ۋە ئەتە ئىبنى ئەبۇمۇسلىم بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: يەنى كېچىدە ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئۇخلاشقا ئەھمىيەت بەرگەن. ئەبۇئالىيە، مۇجاھىد، ئەبۇمالىك، زەھەك، ھەسەن، قەتادە، رەبى ئىبنى ئەنەس ۋە سۇفيان سەۋرى قاتارلىقلار بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: يەنى كېچىدە ئىبادەت قىلىشقا تۇرۇشۇڭ ئۈچۈن ئۇزۇن بوش ۋاقىتنىڭ بار.

ئابدۇراھمان ئىبنى زەيد مۇنداق دەيدۇ: كۈندۈزدە تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قامدىغىن، كېچىدە ئىبادەتكە بېرىلگەن. ئۇ يەنە كېچىدە ناماز ئوقۇش پەرز بولغان ۋاقىت ئىدى، ئاندىن اللە تائالا بەندىلىرىگە رەھمەت قىلىپ كېچىنىڭ نامىزىنى ئۇلاردىن يەڭگىلەتتى، ھەتتا ئۇنى ئوقۇشنىڭ پەرزلىكىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، دېدى ۋە ﴿كېچىنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىدا، يېرىمىدا ياكى يېرىمىدىنمۇ ئازراقدا ياكى يېرىمىدىن كۆپرەكىدە ناماز ئوقۇغىن، قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە - دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن﴾ دېگەن ئايەتلىرىنى ئاندىن ﴿ئى مۇھەممەدا﴾ شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىگارىڭ سېنىڭ ۋە سەن بىلەن بولغانلارنىڭ (يەنى ساھابىلەر) دىن بىر توپ ئادەمنىڭ (تەھجۇد نامىزى ئۈچۈن) كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىدە، يېرىمىدا ۋە ئۈچتىن بىر ھەسسىسىدە تۇرىدىغانلىقىڭلارنى بىلىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ (ئۇزۇنلۇقى) نى اللە ئالدىنلا بەلگىلەيدۇ. سىلەرنىڭ ئۇنى ھېسابلاپ بولالمايدىغانلىقىڭلارنى اللە بىلىدۇ، اللە سىلەرگە رەھىم قىلدى (يەنى كېچىدە تەھجۇد نامىزى ئوقۇشنىڭ پەرزلىكىنى) ئەمەلدىن قالدۇردى، تەھجۇد نامىزىدىن سىلەرگە قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار﴾⁽¹⁾ دېگەن ئايەتنى ئوقۇدى. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ساخا نەپلە (ئىبادەت) بولۇشى ئۈچۈن، كېچىنىڭ بىر قىسمىدا (ناماز

(1) سۈرە مۇزەمەل 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئوقۇشقا، قۇرئان ئوقۇشقا) ئويغانغىن، (ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارنىڭ سېنى مەدھىيلىنىدىغان ئورۇنغا (يەنى بۈيۈك شاپائەت ماقامىغا) تۇرغۇزۇشى مۇھەققەتتۇر⁽¹⁾.

تۆۋەندىكى ھەدىس كىچىدە ناماز ئوقۇشنىڭ پەرز ئىكەنلىكى، ئاندىن ئۇنىڭ پەرزلىكىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغانلىقىنىڭ دەلىلىدۇر. ئىمام ئەھمەد مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلغان: سەئىد ئىبنى ھىشام ئايالىنى تالاق قىلىۋېتىدۇ، ئاندىن زېمىنىنى سېتىپ، ئۇنىڭ پۇلىغا ئات ۋە قورال سېتىۋېلىپ رۇملۇقلار بىلەن تاكى ئۆلگۈچە جىھاد قىلماقچى بولۇپ مەدىنىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. ئۇ يول ئۈستىدە ئۆز قەۋمىدىن بولغان بىر قانچە كىشىگە ئۇچرايدۇ. ئۇلار ئۇنىڭغا ئۆز قەۋمىدىن ئالتە نەپەر كىشىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا سەن قىلغاندەك قىلماقچى بولغانلىقىنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: «مەن سىلەرگە ياخشى ئۈلگە ئەمەسمۇ؟» دېگەنلىكىنى، ئاندىن ئۇلارنى ئۇنداق قىلىشتىن توسقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. سەئىد ئىبنى ھىشام ئايالى بىلەن يېنىشىۋالغانلىقىغا ئۇلارنى گۇۋاھ قىلدى. ئاندىن قەۋمىگە قايتىپ بېرىپ، ئۇلارغا مۇنۇلارنى دەپ بەردى: ئۇ ئىبنى ئابباسنىڭ قېشىغا بېرىپ ۋىتىر نامىزى ھەققىدە ئۇنىڭدىن سورايتۇ، ئىبنى ئابباس ئۇنىڭغا: يەر يۈزىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىتىر نامىزىنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان بىر ئادەمنى ساڭا دەپ بېرىمۇ؟ دەپتۇ، ئۇ: ھەئە، دەپتۇ. ئىبنى ئابباس ئۇنىڭغا: سەن ئائىشەنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ سۇئالنى ئۇنىڭدىن سورىغىن، ئاندىن قېشىغا قايتا كېلىپ ئائىشەنىڭ ساڭا بەرگەن جاۋابىنى ماڭا دەپ بەرگىن، دەپتۇ.

سەئىد ئىبنى ھىشام مۇنداق دەيدۇ: مەن ھېكىم ئىبنى ئەفلاھنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن مېنى ئائىشەنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدىم. ئۇ: مەن ئائىشەگە يېقىن يولمايمەن. چۈنكى، مەن ئۇنى ئەنە شۇ ئىككى گۈرۈپ يەنى ئەلى ئىبنى ئەبۇتالىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرەپدارى بىلەن مۇئاۋىيە ئىبنى ئەبۇسۇفيان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ تەرەپدارى ھەققىدە سۆز قىلىشتىن توسقان ئىدىم. بىراق ئۇ ئۇ ئىككى گۈرۈپ ھەققىدە سۆز قىلىشتىن توختىمىدى، دېدى. مەن ئۇنىڭ مېنى ئائىشەنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىشىغا قەسەم قىلىپ چىڭ تۇرۋالدىم. شۇنىڭ بىلەن ئۇ مېنى ئېلىپ باردى. بىز ئائىشەنىڭ يېنىغا كىردۇق. ئائىشە: بۇ ھەكىمغۇ؟ مەن ئۇنى تونۇۋالدىم، دېدى. ھەكىم: ھەئە، شۇنداق دېدى. ئائىشە: سېنىڭ بىلەن بىللە كەلگەن بۇ ئادەم كىم؟ دېدى. ھەكىم: سەئىد ئىبنى ھىشام، دېدى. ئائىشە: ھىشام دېگەن كىم؟ دېدى. ھەكىم: ئۇ ئامىرنىڭ ئوغلى ھىشام بولدى، دېدى. ئائىشە ئامىرغا ئاللاھ دىن رەھمەت تىلىدى ۋە: ئامىر نېمە دېگەن ياخشى ئادەمتى ھە؟! دېدى.

مەن: ئى مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى! ماڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگىن دېدىم، ئائىشە ماڭا: سەن قۇرئان ئوقۇمامسەن؟ دېدى. مەن: مۇشۇنداق، قۇرئان ئوقۇيمەن، دېدىم. ئائىشە: شەك - شۈبھىسىزكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى، دېدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇشقا تەمشەلدىم، ئاندىن مېنىڭ ئېسىمگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېچىدە قىلىدىغان ئىبادىتى كەلدى. مەن: ئى مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى! ماڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كېچىدە قىلىدىغان ئىبادىتىدىن خەۋەر بېرىڭ، دېدىم. ئائىشە: سەن سۈرە مۇزەمەلنى ئوقۇمامسەن؟ دېدى. مەن: شۇنداق، ئوقۇيمەن دېدىم. ئائىشە: ئاللاھ ھەقىقەتەن بۇ سۈرىنىڭ بېشىدىكى ئايەتلەردە كېچىدە ناماز ئوقۇشنى پەرز قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرى بىر يىل جەريانىدا كېچىدە ناماز ئوقۇدى. ھەتتا ئۇلارنىڭ پۇتلىرى ئىششىپ كەتتى. ئاللاھ ئاسماندا ئۇ نامازنىڭ پەرز ۋاقتىنى 12 ئاي قىلىپ بېكىتتى. ئاندىن ئاللاھ بۇ

(1) سۈرە ئىسرا 79 - ئايەت.

سۈرىنىڭ ئاخىرىدا كېچىدە ناماز ئوقۇشنى يەڭگىلەتكەنلىكى ھەققىدىكى ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئايەتنى نازىل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن كېچىدە ئوقۇش پەرز قىلىنغان ناماز نەپلە نامازغا ئايلاندى، دېدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇشقا تەمشەلدىم، ئاندىن مېنىڭ ئېسىمگە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىتىر نامىزى كەلدى. مەن: ئى مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى! ماڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋىتىر نامىزىدىن خەۋەر بەرگىن، دېدى. ئائىشە: بىز ئۇنىڭغا مىسۋاكىنى، تاھارەت سۈيىنى تەييارلاپ بېرەتتۇق. ئۇنى ئاللا تائالا كېچىدە ئويغىتىشنى خالىغان بىر ۋاقىتتا ئويغىتاتتى. ئۇ ئاغزىنى مىسۋاكلاتتى، تاھارەت ئالاتتى. ئاندىن سەككىز رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى. ئۇ ئارىدا تەشەھھۇتتا ئولتۇرماي پەقەت سەككىزىنچى رەكئەتتە تەشەھھۇتتا ئولتۇراتتى. ئاندىن ئۇ تەشەھھۇتتا ئولتۇرۇپ پەرۋەردىگارىغا زىكرى ئېيتاتتى، دۇئا قىلاتتى ۋە مەغپىرەت تىلەيتتى. ئاندىن سالام بەرمەستىن ئورنىدىن تۇراتتى - دە، توققۇزىنچى رەكئەتنى ئوقۇيتتى. ئاندىن تەشەھھۇتتا ئولتۇراتتى. پەرۋەردىگارىغا ھەمدە ئېيتاتتى، زىكرى ئېيتاتتى ۋە دۇئا قىلاتتى ئاندىن بىزگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپ سالام بېرەتتى. ئۇ سالام بەرگەندىن كېيىن ئولتۇرۇپ تۇرۇپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى. ئى ئەۋلادىم! ئەنە شۇ جەمئىي 11 رەكئەت نامازدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياشنىپ قالغان ۋە سەمىرىپ قالغانسىرى يەتتىنچى رەكئەت نامازنى ۋىتىر قىلىپ ئوقۇيتتى. سالام بەرگەندىن كېيىن ئولتۇرۇپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى. ئى ئەۋلادىم! ئەنە شۇ توققۇز رەكئەت نامازدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرەر نامازنى ئوقۇسا، ئۇنى داۋاملىق تۈردە ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ كېچىسى ئۇخلاپ قېلىپ ياكى بىرەر كېسەل سەۋەبىدىن ناماز ئوقۇيالمىسا كۈندۈزى 12 رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى. مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئاننىڭ ھەممىسىنى بىر كېچىدە ئوقۇپ بولغانلىقىنى، كېچىسى تاكى تاڭ ئاتقۇچە ناماز ئوقۇغانلىقىنى ۋە رامىزان ئېيىدىن باشقا ۋاقىتتا تولۇق بىر ئاي روزا تۇتقانلىقىنى بىلىمەيمەن، دېدى.

ئاندىن مەن ئىبنى ئابباسنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا ئائىشەنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى دەپ بەردىم. ئىبنى ئابباس: ئائىشە راست ئېيتىپتۇ، ئەگەر مەن ئۇنىڭ قېشىغا كىرگەن بولسام، بۇ ھەدىسنى ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئاڭلايتتىم، دېدى. بۇ ھەدىسنى ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئىبنى جەرىر ئەبۇئابدۇراھماننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: سۈرە مۇزەممىل نازىل بولغاندىن كېيىن ساھابىلار كېچىدە ناماز ئوقۇشنى ساق بىر يىل داۋاملاشتۇردى. ھەتتا، ئۇلارنىڭ پۇتلىرى ۋە پاچاقلرى ئىششىپ كەتتى. نەتىجىدە ﴿شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرگە ئاسانلىق توغۇلدى. ھەسەنبەسەرى ۋە سۇددىلارمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دېدى.

ئەلى ئىبنى ئەبى تەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئاللا تائالانىڭ ﴿كېچىنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىدا، يېرىمىدا ياكى يېرىمىدىنمۇ ئازراقدا ياكى يېرىمىدىن كۆپرەكىدە ناماز ئوقۇغىن، قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە - دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن﴾ دېگەن ئايەتلىرى نازىل بولغاندا، بۇ مۆمىنلەرگە ئېغىر كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاللا تائالا ئۇلارغا رەھمەت قىلىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى بۇ ھۆكۈمنى يەڭگىلەتتى: ﴿اللە بىلىدۇكى، بەزىڭلار كېسەل بولۇپ قالسىلەر، بەزىلەر اللەنىڭ پەزلىنى تىلەپ (يەنى تىجارەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ، يەنە بەزىلەر اللەنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار﴾⁽¹⁾ دېگەن

(1) سۈرە مۇزەممىل 20 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئايەت نازىل بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئادەملەرگە ئاسانلىق تۇغۇلدى. ھەسەنبەسىرى ۋە سۇددىلارمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش دېدى.

ئەلى ئىبنى ئەبۇتەلھە ئىبنى ئابباسنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ، اللہ تائالانىڭ، ﴿كېچىنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىدا، يېرىمىدا ياكى يېرىمىدىنمۇ ئازراقدا ياكى يېرىمىدىن كۆپرەكىدە ناماز ئوقۇغىن، قۇرئاننى تەرتىل بىلەن (يەنى دانە - دانە، ئوچۇق) ئوقۇغىن﴾ دېگەن ئايەتلىرى نازىل بولغاندا، بۇ مۆمىنلەرگە ئېغىر كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن اللہ ئۇلارغا رەھمەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۈستىدىكى بۇ ھۆكۈمنى يەڭكىلىتىپ: ﴿اللە بىلىدۇكى، بەزىڭلار كېسەل بولۇپ قالسىلەر، بەزىلەر اللەنىڭ پەزىلىنى تىلەپ (يەنى تىجارەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ، يەنە بەزىلەر اللەنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن اللہ تائالا بەندىلىرىگە كەڭچىلىك قىلدى. اللہ غا ھەمدۇسانا بولسۇنكى، ئۇ ئۇلارنى قىيىن ئەھۋالدا قويىمىدى.

﴿پەرۋەردىگارنىڭ نامىنى ياد ئەتكىن (ئىبادىتىڭدا) ئۇنىڭغا تولۇق يۈزلەنگىن﴾ يەنى ئۇنى كۆپ ياد ئەتكىن، ئۇنى ياد ئەتتىشكە بېرىلگىن، مەشغۇلاتىڭدىن ۋە دۇنيالىقىڭدىكى موھتاج بولغان ئىشلاردىن بىكار بولغىنىڭدا اللہ غا ئىبادەت قىلىشقا بېرىلگىن، بۇ ھەقتە اللہ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! دەۋەتتىن) بوشىغان چىغىڭدا (اللەغا) ئىبادەت قىلىشقا تىرىشقىن﴾⁽¹⁾ يەنى مەشغۇلاتىڭدىن بىكار بولغان ۋاقتىڭدا دىلىڭنىڭ باشقا نەرسىلەردىن خالى بولۇشى ئۈچۈن اللہ غا تائەت - ئىبادەت قىلىشقا تىرىشقىن.

﴿ئىبادىتىڭدا) ئۇنىڭغا تولۇق يۈزلەنگىن﴾ ئىبنى ئابباس، مۇجاھىد، ئەبۇسالھ، ئەتىيا، زەھھاك ۋە سۇددى قاتارلىقلار بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: يەنى اللہ غا ئىخلاص بىلەن ئىبادەت قىلغىن. ھەسەن مۇنداق دەيدۇ: اللہ غا ئىبادەت قىلىشقا تىرىشقىن ۋە ئۇنىڭغا پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن يۈزلەنگىن.

﴿ئۇ مەشرىقنىڭ ۋە مەغربىنىڭ پەرۋەردىگارىدۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئۇنى ھامىي قىلىۋالغىن (يەنى ھەممە ئىشىڭنى ئۇنىڭغا تاپشۇرغىن)﴾ يەنى اللہ پادىشاھتۇر، مەشرىقلەرنى ۋە مەغربىلەرنى خالىغانچە ئىدارە قىلغۇچىدۇر. ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر. ئۇنى تەنھا بىلىپ ئىبادەت قىلغىنىڭدا، ئىشلىرىڭدا پەقەت ئۇنىڭغا تەۋەككۈل قىلغىن، ئۇنى ئۆزەڭگە ھامى قىلىۋالغىن. اللہ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە غا ئىبادەت قىلغىن ۋە اللہ غا تەۋەككۈل قىلغىن (يەنى ھەممە ئىشىڭنى اللہ غا تاپشۇرغىن)﴾⁽²⁾.

﴿سائىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم سورايىمىز﴾⁽³⁾ اللہ نى تەنھا بىلىپ ئىبادەت قىلىشقا، ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىشقا ۋە تەۋەككۈل قىلىشقا بۇيرىغان مەزمۇندىكى ئايەتلەر ناھايىتى كۆپتۇر.

* * * * *

وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿٧٣﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمُ قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِنَّ لَدَيْنَا أُنكَالًَا وَحَيْمًا ﴿٧٥﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿٧٦﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ

(1) سۈرە ئىنشىراھ 7 - ئايەت.

(2) سۈرە ھۇد 123 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

(3) سۈرە فاتىھە 5 - ئايەت.

وَالْحَبَالُ وَكَانَتْ الْحَبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ أَلَسْمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ؕ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾

ئۇلارنىڭ (يەنى مەككە كۇففارلىرىنىڭ) (سېنى سېھىرگەر، شائىر، مەجنۇن دېگەن) سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، ئۇلارنى چىرايلىقچە تەرك ئەتكىن ﴿10﴾. (ئى مۇھەممەد! مېنىڭ ئايەتلىرىمنى) ئىنكار قىلغۇچى دۆلەتمەنلەرنى ماڭا قويۇۋەتكىن (يەنى ئۇلارنىڭ جازاسىنى ئۆزەم بېرىمەن)، ئۇلارغا ئازغىنا مۆھلەت بەرگىن ﴿11﴾. شۇبھىسىزكى، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا (ئۇلارغا) ئېغىر ئىشكەللەر ۋە (كۆيدۈرگۈچى) دوزاخ بار ﴿12﴾. (زەققۇم، زەرىدىن ئىبارەت) گالدەن ئۆتمەيدىغان تاماق ۋە قاتتىق ئازاب بار ﴿13﴾. ئۇ كۈندە زېمىن ۋە تاغلار قاتتىق تەۋرەيدۇ، تاغلار بىر دۆۋە تارقاق قۇمغا ئايلىنىدۇ ﴿14﴾. شۇبھىسىزكى، بىز پىرىمەنلىككە بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتكەندەك، سىلەرگە (ئەمەللىكلارغا) گۇۋاھلىق بەرگۈچى بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتتۇق ﴿15﴾. پىرىمەنلىككە (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا) ئاسىيلىق قىلدى (يەنى پىرىمەنلىككە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتماي، ئۇنى يالغانغا چىقاردى، ئى قۇرەيش جامائەسى! سىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلغاندەك، پىرىمەنلىككە مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلغان ئىدى)، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى قاتتىق جازالىدۇق ﴿16﴾. (ئى قۇرەيش جامائەسى!) ئەگەر ئىمان ئېيتمىساڭلار، (دەھشتىدىن) بالىلارنىڭ بېشىنى ئاقارتىۋېتىدىغان كۈندىن قانداق ساقلىنىسىلەر ﴿17﴾. ئۇ كۈننىڭ (دەھشتىدىن) ئاسمان يېرىلىدۇ، اللەنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ (چۈنكى اللە ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ) ﴿18﴾.

كاپىرلارنىڭ يەتكۈزگەن ئەزىيەتلىرىگە سەۋر قىلىشقا بۇيرۇش ۋە ئۇلارنىڭ بۇ قىلمىشلىرىغا بېرىلگەن جازا توغرىسىدا

اللە تائالا بۇ ئايەتتە پەيغەمبەرنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۆز قەۋمىدىن بىر قىسىم ئەخمەقلەرنىڭ ئۇنى ئىنكار قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرىگە سەۋر قىلىشقا، ئۇلارنى چىرايلىقچە تەرك ئېتىشكە ۋە ئەيىبلەمەسلىككە بۇيرۇيدۇ. ئاندىن ئۆزىنىڭ كاتتا اللە ئىكەنلىكى، غەزىپىگە ھېچ نەرسىنىڭ تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقى بىلەن پەيغەمبەرنىڭ قەۋمىنىڭ كاپىرلىرىنى قورقىتىپ ۋە ئۇلارغا تەھدىت سېلىپ پەيغەمبەرنىڭ مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئى مۇھەممەد! مېنىڭ ئايەتلىرىمنى) ئىنكار قىلغۇچى دۆلەتمەنلەرنى ماڭا قويۇۋەتكىن (يەنى ئۇلارنىڭ جازاسىنى ئۆزەم بېرىمەن)، ئۇلارغا ئازغىنا مۆھلەت بەرگىن﴾ يەنى سېنى ئىنكار قىلغان، ھەددىدىن ئاشقان بايلارنى ماڭا قويۇۋەتكىن. ئۇلار باشقىلارغا قارىغاندا تائەت - ئىبادەت قىلىشقا بەكرەك ھەقىق ئىدى. ئۇلاردىن باشقىلاردا يوق ھەقىقەت تەلەپ قىلىناتتى. ئۇلارغا مۆھلەت بەرگىن، مەن ئۇلارنى ئۆزەم جازالايمەن. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئۇلارنى (دۇنيادىن) ئازغىنا (مۇددەت) بەھرىمەن قىلىمىز، ئاندىن ئۇلارنى قاتتىق ئازابنى (تېتىشقا) مەجبۇرلايمىز﴾ ﴿1﴾.

(1) سۈرە لوقمان 24 - ئايەت.

﴿شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا (ئۇلارغا) ئېغىر ئىشكەللەر ۋە (كۆيدۈرگۈچى) دوزاخ بار. (زەققۇم، زەرىدىن ئىبارەت) گالدىن ئۆتمەيدىغان تاماق ۋە قاتتىق ئازاب بار﴾ ئىبنى ئابباس بۇ ئايەت ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: بۇ تاماق گالغا تۇرۇپ قالدۇ. يا گالدىن ئۆتۈپ كەتمەيدۇ، يا چىقىپ كەتمەيدۇ. ﴿ئۇ كۈندە زېمىن ۋە تاغلار قاتتىق تەۋرەيدۇ، تاغلار بىر دۆۋە تارقاق قۇمغا ئايلىنىدۇ﴾ يەنى سىلىق ئۇيۇل تاشلاردىن تەركىپ تاپقان تاغلارمۇ ئاۋۋال قۇم دۆۋىسىگە ئايلىنىدۇ، ئاندىن ھېچ نېمىسى قالماي، تۈزۈپ، سۈرۈلۈپ تۈگەيدۇ. ھەتتا زېمىنمۇ ھېچ قانداق بىر ئېگىز - پەسلىكى بولمىغان، پايانسىز كەتكەن تەكشى تۈزلەڭلىككە ئايلىنىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پىرىئەۋنىگە ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرگە ئوخشايدىغانلىقى، پىرىئەۋنىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بىلىدىغانلىقىنى تەكىتلەش توغرىسىدا

اللھ تائالا قۇرەيش كاپىرلىرىغا خىتاب قىلىش ئارقىلىق پۈتۈن ئىنسانلارغا خىتاب قىلىش ئۇسۇلىنى ئىشلىتىپ مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۈبھىسىزكى، بىز پىرىئەۋنىگە بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتكەندەك، سىلەرگە (ئەمەللىقلارغا) گۇۋاھلىق بەرگۈچى بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتتۇق. پىرىئەۋن پەيغەمبەرگە (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا) ئاسىيلىق قىلدى (يەنى پىرىئەۋن مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئىمان ئېيتماي، ئۇنى يالغانغا چىقاردى، ئۇ قۇرەيش جامائەسى! سىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلغاندەك، پىرىئەۋنمۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئاسىيلىق قىلغان ئىدى)، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى قاتتىق جازالىدۇق﴾ يەنى ئۇ قۇرەيش كاپىرلىرى! سىلەر پەيغەمبەرنى ئىنكار قىلىپ قويۇپ، سىلەرگىمۇ پىرىئەۋنىگە يەتكەن ئازابنىڭ يېتىپ قېلىشىدىن ھەزەر قىلماسىلەر؟ چۈنكى اللھ تائالا پىرىئەۋننى ناھايىتى غالىب ۋە قۇدرەتلىك ھالىتىدە ھالاك قىلدى. اللھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللھ ئۇنى دۇنيا ۋە ئاخىرنىڭ ئازابى بىلەن جازالىدى﴾⁽¹⁾ ئۇ قۇرەيش كاپىرلىرى! ئەگەر سىلەر پەيغەمبەرلارنى ئىنكار قىلساڭلار، ھالاك قىلىنىشقا ئەلۋەتتە ھەقىقىيلىرى، چۈنكى سىلەرنىڭ پەيغەمبەرلار مۇسا ئەلەيھىسسالامغا قارىغاندا شەرەپلىك ۋە كاتتا پەيغەمبەردۇر.

قىيامەت كۈنىنىڭ ئازابى بىلەن قورقۇتۇش توغرىسىدا

﴿ئۇ قۇرەيش جامائەسى! ئەگەر ئىمان ئېيتىمىساڭلار، (دەھشتىدىن) بالىلارنىڭ بېشىنى ئاقارتىۋېتىدىغان كۈندىن قانداق ساقلىنىسىلەر﴾ بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى مۇنداق ئىككى خىل بولۇش ئېھتىمالغا يېقىندۇر. بىرىنچىسى: ئەگەر اللھ غا ئىمان ئېيتىمىساڭلار، بۇ دەھشەت قورقۇنچىلىق بولغان كۈندىن قانداقمۇ خاتىرجەم بولالايسىلەر؟ ئىككىنچىسى: ئەگەر قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەي ئۇنى ئىنكار قىلساڭلار تەقۋادارلىققا قانداقمۇ ئېرىشەلەيسىلەر. ھەر ئىككى خىل مەنا ئوخشاشلا ياخشىدۇر. لېكىن بىرىنچىسى كۈچلۈكرەكتۇر.

﴿دەھشتىدىن) بالىلارنىڭ بېشىنى ئاقارتىۋېتىدىغان كۈندىن﴾ يەنى بۇ كۈندە دەھشەتلىك قورقۇنچىلىق قاتتىق تەۋرەش قاتارلىق ئىشلار يۈز بېرىدۇ. بۇ ئىش اللھ تائالا ئادەمگە: ”ئەۋلادىڭنى

(1) سۈرە نازىئات 25 - ئايەت.

دوزاخقا ئەۋەتكىن، دېگەندە ئادەم: قانچىلىكىنى؟ دەپ سورىغان. اللە تائالا: ”ھەر مىڭ ئادەمدىن 999 نى دوزاخقا، بىرىنى جەننەتكە ئەۋەتكىن“ دېگەن چاغدا يۈز بېرىدۇ.

﴿ئۇ كۈننىڭ (دەھشتىدىن) ئاسمان يېرىلىدۇ، اللەنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ (چۈنكى اللە ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ)﴾ يەنى ئۇ كۈن قاتتىق دەھشەتلىك ۋە قورقۇنچىلۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ئاسمان يېرىلىدۇ. اللە ۋەدە قىلغان بۇ كۈن چوقۇم ۋۇجۇدقا كېلىدۇ ۋە ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇ كۈندىن ھېچكىم قۇتۇلالمايدۇ.

* * * * *

إِنَّ هَذِهِ تَذَكِرَةٌ ۖ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾ * إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَآئِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ عَلِمَ أَن لَّنْ نَّحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ۚ عَلِيمٌ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ ۚ وَءَاخِرُونَ يَصْهَرُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ ۚ وَءَاخِرُونَ يُقْتَلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاقْرَءُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ نَّحْدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا ۚ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

بۇ ئايەتلەر ھەقىقەتەن ۋەز - نەسھەتتۇر، (بۇ ۋەز - نەسھەتتىن پايدىلىنىشنى) خالىغان ئادەم پەرۋەردىكارغا يەتكۈزىدىغان يولنى تۇتسۇن⁽¹⁹⁾. (ئى مۇھەممەد!) شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىكارنىڭ سېنىڭ ۋە سەن بىلەن بولغانلارنىڭ (يەنى ساھابىلەر) دىن بىر توپ ئادەمنىڭ (تەھەججۇد نامىزى ئۈچۈن) كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىدە، يېرىمىدا ۋە ئۈچتىن بىر ھەسسىسىدە تۇرىدىغانلىقىڭلارنى بىلىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ (ئۇزۇنلۇقى) نى اللە ئالدىنلا بەلگىلەيدۇ، سىلەرنىڭ ئۇنى ھېسابلاپ بولالمايدىغانلىقىڭلارنى اللە بىلىدۇ، اللە سىلەرگە رەھىم قىلدى (يەنى كېچىدە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇشنىڭ پەرزلىكىنى) ئەمەلدىن قالدۇردى، تەھەججۇد نامىزىدىن سىلەرگە قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار، اللە بىلىدۇكى، بەزىڭلار كېسەل بولۇپ قالسىڭلار، بەزىلەر اللەنىڭ پەزىلىنى تىلەپ (يەنى تىجارەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ، يەنە بەزىلەر اللەنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار، (پەرز) نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار، اللەغا قەرزى ھەسەنە بېرىڭلار (يەنى اللەنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار)، ئۈزەڭلار ئۈچۈن (دۇنيادا) قايسىبىر ياخشى ئىشنى قىلىڭلار، اللەنىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ كاتتا ساۋابقا ئېرىشىشىڭلار (دۇنيا بولسا پانىيدۇر، ئاخىرەت بولسا باقىيدۇر) ياخشى بەندىلەر ئۈچۈن اللەنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب ھەممىدىن ئارتۇقتۇر، اللەدىن مەغپىرەت تىلەڭلار، اللە ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر⁽²⁰⁾.

بۇ سۈرىنىڭ ساغلام دىل ئىگىلىرىگە ۋەز - نەسھەت ئىكەنلىكى توغرىسىدا

﴿بۇ ئايەتلەر﴾ يەنى بۇ سۈرە ﴿ھەقىقەتەن ۋەز - نەسبەتتۇر﴾ يەنى ئۇنىڭدىن ۋەز - نەسبەت ئالالايدىغان ساغلام دىل ئىگىلىرىگە ۋەز - نەسبەتتۇر. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿بۇ ۋەز - نەسبەتتىن پايدىلىنىشنى) خالىغان ئادەم پەرۋەردىكارغا يەتكۈزىدىغان يولنى تۇتسۇن﴾ يەنى ئاللا تائالا ھىدايەت قىلىشنى خالىغان ئادەم ئاللا نىڭ يولىنى تۇتسۇن. ئاللا تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿پەقەت اللە خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر (يەنى ھەممە ئىش اللەنىڭ خاھىشىغا باغلىقتۇر). اللە ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾⁽¹⁾.

كېچىدە ئوقۇلىدىغان پەرز نامىزىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزلىرى توغرىسىدا

﴿ئى مۇھەممەد!﴾ شۈبھىسىزكى، پەرۋەردىكارنىڭ سېنىڭ ۋە سەن بىلەن بولغانلارنىڭ (يەنى ساھابىلەر)دىن بىر توپ ئادەمنىڭ (تەھەججۇد نامىزى ئۈچۈن) كېچىنىڭ ئۈچتىن ئىككى ھەسسىسىدە، يېرىمىدا ۋە ئۈچتىن بىر ھەسسىسىدە تۇرىدىغانلىقىڭلارنى بىلىدۇ﴾ يەنى بەزىدە ئۇنداق، بەزىدە مۇنداق تۇرىسىلەر. بۇلارنىڭ ھەممىسى سىلەر تەرەپتىن قەستەن يۈز بەرگەن ئەمەس. لېكىن سىلەر ئاللا بۇيرىغان، كېچىدە ناماز ئوقۇشتىن ئىبارەت بۇ بۇيرۇقنى داۋاملىق تۈردە ئىجرا قىلىشقا قادىر بولالمايسىلەر. چۈنكى، بۇ سىلەرگە ئېغىر كېلىدۇ. شۇڭا ئاللا تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ (ئۇزۇنلۇقى)نى اللە ئالدىنلا بەلگىلەيدۇ﴾ يەنە بەزىدە كېچە - كۈندۈزنىڭ ئوزۇنلىقى تەڭلىشىدۇ. بەزىدە كېچە قىسقا، كۈندۈزى ئۇزۇن بولسا، بەزىدە كېچە ئۇزۇن، كۈندۈزى قىسقا قىلىنىدۇ.

﴿سىلەرنىڭ ئۇنى﴾ يەنى ئاللا سىلەرگە پەرز قىلغان پەرزلىرىنى ﴿ھېسابلاپ بولالمايدىغانلىقىڭلارنى اللە بىلىدۇ﴾ اللە سىلەرگە رەھىم قىلدى. ﴿سىلەرگە قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار﴾ يەنى كېچىدە مۇئەييەن بىر ۋاقىت بەلگىلىمەستىن ئۇنىڭ سىلەرگە قولاي بولغان قىسمىدا ئورنىڭلاردىن تۇرۇپ، تەھەججۇد نامىزىدىن سىلەرگە قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار.

﴿اللە بىلىدۇكى، بەزىڭلار كېسەل بولۇپ قالسىلەر، بەزىلەر اللەنىڭ پەزىلىنى تىلەپ (يەنى تىجارەت قىلىپ) يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ، يەنە بەزىلەر اللەنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدۇ﴾ يەنى اللە بىلىدۇكى، كەلگۈسىدە بۇ ئۈممەتنىڭ ئىچىدە تەھەججۇد نامىزىنى ئوقۇيالماستىن ئۇزۇنلۇك كىشىلەر بولىدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كېسەل سەۋەبىدىن تەھەججۇد نامىزى ئوقۇيالمايدۇ، بەزىلەر تىجارەت ۋە تىرىكچىلىك يوللىرىدا اللە نىڭ پەزىلىنى تىلەپ يەر يۈزىدە سەپەر قىلىدۇ. يەنە بەزىلەر اللە يولىدا جىھاد قىلىشتىن ئىبارەت ئۈستىلىرىگە يۈكلەنگەن ئەڭ مۇھىم ۋەزىپىنى ئادا قىلىش بىلەن بولۇپ قالىدۇ.

بۇ ئايەت بەلكى بۇ سۈرىنىڭ ھەممىسى مەككىدە نازىل بولغان، بۇ ۋاقىتتا تېخى جىھاد يولغا قويۇلمىغان ئىدى. بۇ ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئەڭ چوڭ دەلىللەرنىڭ بىرىدۇر. چۈنكى بۇ ئايەت كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان غەيب ئىشلاردىن خەۋەر بېرىدۇ. شۇڭا اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭدىن (يەنى تەھەججۇد نامىزىدىن) قولاي بولغاننى ئوقۇڭلار﴾ يەنى كېچىدە سىلەرگە قولاي بولغان ۋاقىتتا ئورنىڭلاردىن تۇرۇپ ناماز ئوقۇڭلار. ﴿پەرز (پەرز) نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار﴾ يەنى سىلەرگە پەرز قىلىنغان نامازنى ئوقۇڭلار. پەرز قىلىنغان زاكاتنى بېرىڭلار. بۇ ئايەت زاكاتنىڭ پەرز قىلىنىشىدىكى مەككىدە نازىل بولغان ئايەت دېگۈچىلەرنىڭ دەلىلىدۇر. لېكىن، زاكات بېرىلىدىغان مالنىڭ ئۆلچىمى ۋە مىقدارى توغرىسىدىكى ئايەت مەدەنىدە نازىل بولغان. ئىبنى ئابباس، ئىكرىمە، مۇجاھىد، ھەسەن ۋە سەلەپ ئۆلىمالىرىدىن بىر قانچە كىشىلەر: بۇ

(1) سۈرە ئىنسان 30 - ئايەت.

ئايەت ھەقىقەتەن بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئالەمنىڭ مۇسۇلمانلارغا كېچىدە ناماز ئوقۇشنى پەرز قىلغان ھۆكۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، دەيدۇ.

ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆزىدىن پەرزلەر ھەققىدە سوراپ كەلگەن سەھرالىق ئادەمگە: «بىر كېچە - كۈندۈزدە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇيسەن» دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۇ ئادەم: مەن ئوقۇشقا تېگىشلىك بەش ۋاخ نامازدىن باشقا نامازمۇ بارمۇ؟ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ياق، لېكىن نەپلە ناماز ئوقۇساڭ بولىدۇ» دېدى.

سەدىقە بېرىشكە ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇش توغرىسىدا

﴿اللەغا قەرزى ھەسەنە بېرىڭلار (يەنى اللەنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىغا پۇل - مال سەرپ قىلىڭلار)﴾ يەنى اللە يولىدا سەدىقە بېرىڭلار، شەك - شۈبھىسىزكى، اللە ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئەڭ ياخشى، ئەڭ تولۇق رەۋىشتە بېرىدۇ. اللە تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: ﴿كىمكى اللەغا قەرزى ھەسەنە بېرىدىكەن (يەنى اللەنىڭ يولىدا پۇل - مېلىنى خۇشاللىق بىلەن سەرپ قىلىدىكەن)، اللە ئۇنىڭغا نەچچە ھەسسە (يەنى ئون ھەسسەدىن يەتتە يۈز ھەسسەگىچە) كۆپ قايتۇرىدۇ﴾⁽¹⁾.

﴿ئۆزەڭلار ئۈچۈن (دۇنيادا) قايسىبىر ياخشى ئىشنى قىلساڭلار، اللەنىڭ دەرگاھىدا تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ كاتتا ساۋابقا ئېرىشىسىلەر (دۇنيا بولسا پانىدۇر، ئاخىرەت بولسا باقىدۇر، ياخشى بەندىلەر ئۈچۈن اللەنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب ھەممىدىن ئارتۇقتۇر)﴾ يەنى سىلەرنىڭ ئىلگىرى قىلغان پۈتۈن ياخشى ئىشلىرىڭلارنىڭ ساۋابى ئۆزەڭلەرگە قايتىدۇ. ئۇ دۇنيادا ئۆزەڭلار ئۈچۈن ئېلىپ قالغان نەرسىدىن كۆپ ياخشىدۇر.

ئەبۇبەئىلا، ھارس ئىبنى سۇۋەدەن ئابدۇللاننىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «سىلەرنىڭ قايسىڭلارغا ئۆزىڭلارنىڭ مال - مۈلكى ئۆزىڭلەرگە ۋارىسلىق قىلغۇچىنىڭ مال - مۈلكىدىن ياخشىدۇر» دېدى. ساھابىلار: ئى اللەنىڭ پەيغەمبىرى! بىزنىڭ ئىچىمىزدە ئۆزىڭلارنىڭ مال - مۈلكىدىن ئۆزىڭلەرگە ۋارىسلىق قىلغۇچىنىڭ مال - مۈلكىنى ياخشى كۆرىدىغان بىر مۇ ئادەم يوق، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «نېمە دەۋەتقانلىقىڭلارنى بىلىپ سۆزلەڭلار» دېدى. ساھابىلار: ئى اللەنىڭ پەيغەمبىرى! بىز پەقەت مۇشۇنداق بولىدۇ دەپ قارايمىز، دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «شەك - شۈبھىسىزكى، سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ ئۆلۈشتىن ئىلگىرى سەرپ قىلغان مال - مۈلكى ئۆزىڭلارنىڭ ھېسابلىنىدۇ. دۇنيادا قالدۇرۇپ كەتكەن مال - مۈلكى بولسا، ۋارىسلىق قىلغۇچىنىڭ مال - مۈلكى بولىدۇ» دېدى.

﴿اللەدىن مەغپىرەت تىلەڭلار، اللە ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر﴾ يەنى اللە نى كۆپ ياد ئېتىڭلار، ئىشلىرىڭلارنىڭ ھەممىسىدە اللەدىن كۆپ مەغپىرەت تىلەڭلار. شەك - شۈبھىسىزكى، اللە مەغپىرەت تىلگەن كىشىگە ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

شۇنىڭ بىلەن سۈرە مۇزەممىلنىڭ تەپسىرى تۈگىدى. بارلىق ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى اللەغا خاستۇر.

(1) سۈرە بەقەرە 245 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.